

*Archaeologia et historia urbana*, red. Roman Czaja, Grażyna Nawrońska, Marian Rębkowski, Janusz Tandecki, Elbląg 2004, ss. 551, liczne ryciny w tekście.

Omawiane wydawnictwo stanowi zbiór prac dedykowanych pamięci Tadeusza Nawrońskiego, wydanych w dziesięciolecie Jego śmierci. Ten znakomity badacz, archeolog, posiadał ogromne doświadczenie zarówno w prowadzeniu i organizacji terenowych prac wykopaliskowych, jak też w interpretacji ich wyników oraz opracowywaniu pozyskanych źródeł. Jego publikacje przyczyniły się do rozpowszechnienia wiedzy o metodyce i problematyce badań obiektów z późnego średniowiecza i nowożytności oraz o kulturze materialnej tamtych czasów. T. Nawroński uczestniczył w pracach archeologiczno-architektonicznych na licznych stanowiskach Pomorza Zachodniego. Kierował realizacją programu badawczego dotyczącego założeń fortyfikacyjno-bastionowych Zamościa, a od 1980 r. interdyscyplinarnymi badaniami kompleksu zabudowy staromiejskiej Elbląga. Organizacja i wyniki tych wieloletnich, wielokierunkowych prac liczego zespołu współpracowników, skala i znaczenie odkryć przyniosły Mu uznanie i niekwestionowaną pozycję w historii archeologii polskiej.

Tom zawiera 63 artykuły stanowiące kompendium wiedzy przede wszystkim o osiągnięciach i obecnych kierunkach badawczych tzw. archeologii miast oraz studiów nad ich dziejami. Tematyka koncentruje się wokół archeologicznych metod badań terenowych i opracowania pozyskanych źródeł, jak również zagadnień lokacji miast Środkowej Europy, procesów przekształceń przestrzennych parceli, organizacji i funkcjonowania życia dawnych miasteczek. Artykuły zgrupowano w pięciu częściach: „Procesy urbanizacyjne”, „Przestrzeń i zabudowa miejska”, „Życie w mieście”, „Metody badań archeologicznych i konserwatorskich” oraz „Źródła archeologiczne”. Publikację otwiera wstęp Ryszarda Rogosza, przybliżający sylwetkę Tadeusza Nawrońskiego.

Ze względu na obszerność omawianego tomu oraz interdyscyplinarność pomieszczonych tu studiów zaprezentujemy wybrane prace związane z szeroko rozumianą kulturą materialną późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. Z uwagi na przewagę problematyki archeologicznej niezwykle ważne wydają się spostrzeżenia Antoniego Kąsinowskiego zawarte w artykule

<sup>4</sup> W. Kolak, *Katalog archiwum OO Karmelitów...*, ma spis ilustracji i indeks osobowy do zbioru fotografii.

<sup>5</sup> Np. na stronie 406 w indeksie osobowym: Bielska Franciszka, s. 622 (a chodzi o numer inwentarzowy), Biernat Walentyna Magdalena, s. 374, Bik Marianna Walburga, s. 375.

<sup>6</sup> Opis zawiera informacje o języku, w którym został spisany tekst, o pieczęciach i śladach po nich, stanie zachowania, oprawie, dodatkowych adnotacjach na okładce lub odwrocie dokumentu, ew. miejscu publikacji źródła, zawiera też analizę krytyczną, oraz dodatkowe uwagi np. o braku skali mapy, planu.

*Archeologia miast a archeologia w mieście (rozmowy niedokończone)*. Autor wyjaśnia zawarte w tytule pojęcia, wskazuje na ograniczoność rozumienia oraz wybiórcze traktowanie odkryć archeologicznych dokonywanych na terenie miast. Stwierdza, że termin „archeologia miasta” nie powinien oznaczać tylko badań w obrębie parceli; konieczne są również badania terenu przyległego. A. Kąsinowski podkreśla ponadto znaczenie ścisłej współpracy z architektem — badaczem architektury i warsztatów budowlanych. Zakres prac wykopaliskowych powinien zatem obejmować rozmaite elementy dawnego zespołu urbanistycznego — fortyfikacje, zabudowę mieszkalną, place, budynki użyteczności publicznej i obiekty sakralne. Autor skrótowo odtwarza proces powstawania miasta począwszy od przygotowania miejsca, przez wytyczenie granic, po rozmierzenie poszczególnych bloków na parcele. Prowadzi też teoretyczne rozważania dotyczące sposobu powstawania warstw kulturowych na terenie miasta, prezentując różne możliwości ich pojawiania się podczas prac budowlanych.

Charakter wstępu do dalszych rozważań mają również artykuły podejmujące kwestie lokacji rozmaitych ośrodków w Polsce i Europie — zarówno czynników wpływających na charakter i przebieg tego procesu, jego realizację, jak i skutki w krótszej i dłuższej perspektywie czasowej, w rozmaitych dziedzinach działalności ludzkiej<sup>1</sup>. Do nich należy tekst Tadeusza Domagały, *Zagubiony elbląski kodeks prawa lubeckiego z 1240 roku. Próba identyfikacji i rekonstrukcji tekstu*. Znajdujemy tu analizę treści dokumentów poświadczających istnienie zbioru przepisów prawa lubeckiego dla Elbląga, wcześniejszego od uznawanego za pryncypalnej lokacyjny dokumentu z 1246 r. Autor uznaje za pochodzące z tego właśnie kodeksu postanowienia dotyczące własności miejskiej, zawarte w krakowskim kodeksie prawa magdeburskiego z 1308 r. oraz w krakowskiej edycji Kodeksu Łaskiego z 1506 r.

Czesława Betlejewska, *Rozmierzenie miast lokowanych przez zakon krzyżacki w XIV wieku*, podejmuje problem ustalenia modułu wielkościowego stosowanego przez Krzyżaków przy rozmiarowaniu miast lokowanych na Pomorzu Gdańskim około połowy i w drugiej połowie XIV stulecia. Dokonuje tego na podstawie danych dla Debrzna, Czarnego i Człuchowa. Według badaczki podstawową jednostką pomiaru używaną w tym celu były dwa przęty.

Część prac poświęcona jest odtworzeniu rozplanowania przestrzennego działek miejskich i poszczególnych obiektów w różnych miastach na terenie Polski i Europy oraz określeniu ich przeznaczenia w czasie funkcjonowania<sup>2</sup>. Eugeniusz Cnotliwy w artykule *Relikwy późnośredniowiecznej zabudowy Wolina w wykopie 5 na stanowisku I* analizuje zachowane elementy konstrukcyjne trzech budynków, pełniących zapewne funkcje gospodarcze, odsłoniętych na terenie Wolina. Interpretuje ich przeznaczenie oraz ustala podziały w obrębie parceli tego miasta w okresie od drugiej połowy XIII do początku drugiej połowy XIV wieku.

Tatiana Balcerzak, *Kwartał ratuszowy — historyczne centrum Elbląga*, omawia zmiany układu, wyglądu i funkcji zabudowy kwartału zlokalizowanego naprzeciw kościoła św. Mikołaja w Elblągu. Koncentruje się na zachodniej części kwartału należącej do miasta i nie podlegającej parcelacji. Podkreśla ogromną skalę i rangę rozpoznanych założeń architektonicznych, wskazuje ich przekształcenia na tle dziejów miasta. Wyznacza pięć faz chronologicznych użytkowania kwartału, począwszy od najstarszej, datowanej po pożarze w roku

<sup>1</sup> Tematyce tej poświęcone są również następujące artykuły: G.P. Fehring, *Development of Medieval Towns in Central Europe*; M.F. Jagodziński, *Czy Elbląg był kontynuacją Truso? Jeszcze jeden głos w dyskusji*; J. Klápště, *Hausbau früher Lokationsstädte in Böhmen: Verlegenheiten eines archäologischen Themas*; L. Leciejewicz, *Funkcja wczesnych miast w przełomie cywilizacyjnym na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu*; H. Samsownik, *Miejski ruch lokacyjny w Europie Środkowej w XIII–XIV wieku*; H.-G. Stephan, *Die Stadtwüstungen Landsberg, Stoppelberg und andere Beispiele früher dynastischer Stadtgründungen und Zentralorte des 13. Jhs. im Herzen Zentraleuropas*.

<sup>2</sup> Pośrednio tematykę tę porusza także P.B. Molaug, *Development of urbanism in the outskirts of medieval Europe. Examples from Oslo, Norway*.

1288, po wiek XIX. Lokalizuje tu centrum administracyjno-sądowe i handlowe dawnego miasta — budynek tzw. „starego ratusza”, sukiennice, jatki, wagę miejską, dom pisarza.

Piotr Wawrzyniak, *Archeologiczne badania parceli staromiejskiej przy ul. Dominikańskiej nr 6 w Poznaniu*, ustala etapy zasiedlenia działki zlokalizowanej w najstarszej, północno-wschodniej części Poznania, przedstawia zmiany charakteru jej zabudowy oraz postępujące podziały przestrzenne. Badacz formułuje wnioski, prezentując prowadzące do nich odkrycia archeologiczne (odsłonięte obiekty i kategorie pozyskanych ruchomości). Za najistotniejsze uznaje najstarsze drewniane pozostałości budynków mieszkalnych i kloak z XIII stulecia. Jego zdaniem ilość i jakość znalezisk potwierdza, iż badany kwartał należał do najzamożniejszych w średniowiecznym Poznaniu.

W tę tematykę wpisuje się również *Problem genezy budowli typu kamenate w miastach środkowoeuropejskiej strefy nadmorskiej* Jerzego Piekalskiego. Autor wskazuje na trudności w rekonstrukcji formy i jednoznacznej interpretacji przeznaczenia tych budowli, datowanych na XII i XIII wiek. Przytacza przykłady średniowiecznych, drewnianych i kamiennych fundamentów i piwnic na planie kwadratu oraz różne możliwości odtworzenia ich konstrukcji i pełnionej funkcji.

Zagadnienia z zakresu funkcjonowania dawnego miasta oraz życia jego mieszkańców podejmowane są przez kilku autorów. Andrzej Groth, *Organizacja władz i finanse Elbląga w latach 1772–1808*, przedstawia zmiany, jakie zaszły w prawodawstwie miejskim Elbląga, w sądownictwie i administracji, pod rządami Prus. Konsekwencją zaistniałych reform była utrata przez miasto samorządności i poddanie się nadzorowi władzy państwowej. Pozytywnym skutkiem było zaś poprawienie działalności urzędów i wzrost zabezpieczeń prawnych mieszkańców. W wyniku kolejnej reformy ustrojowej wprowadzono władzę miejską z wybo-ru, wyjęto spod jej zwierzchnictwa sądownictwo i policję.

Janusz Tandecki, *Rzemiosło i cechy w średniowiecznym mieście hanzeatyckim*, rozważa zagadnienie umiejscowienia rzemieślników w społeczeństwach średniowiecznych miast Hanzy. Autor omawia strukturę organizacji rzemieślniczych, sposób ich funkcjonowania, obowiązujące prawa i obowiązki wobec władz miejskich. Powszechnie przyjęte założenia, według których reprezentanci rzemiosła należeli do najniższej warstwy społecznej, w niektórych miastach hanzeatyckich w rzeczywistości ulegały zmianom pod wpływem różnych czynników — znaczenia politycznego korporacji zawodowych oraz stanu majątkowego członków cechów. Badacz omawia również działalność cechów na terenie państwa zakonnego w Prusach, a także rolę ustawodawstwa zakonnego w zakresie regulacji i kontroli życia gospodarczego w mieście.

Miejsce mieszkańców małych miast w strukturach społecznych, kształtowane poprzez zajęcia stanowiące źródło utrzymania i zgromadzone zasoby materialne, jest tematem szkicu Andrzeja Klondera, *Majątek Hansa Stuplina — kramarza z Pasłęka. Przyczynek do kwestii poziomu życia w małych miastach w końcu XVI wieku*. Badacz określa wartość i zawartość majątku kramarza Hansa Stuplina na podstawie inwentarza jego mienia z 1585 roku. Mobilia posiadane przez mieszkańca podelbąskiego Pasłęka porównuje z ruchomościami innego kramarza, Jerzego Cyrulika, spisanyymi w tym czasie w Radziejowie pod Toruniem. Autor wskazuje podobieństwa i różnice w zakresie podejmowanych przez nich zajęć, posiadanych dóbr i asortymentu towarów w obu kramach.

Problematykę konsumpcji żywności podejmuje m.in. Roman Czaja w artykule *Uczty rady miejskiej w średniowiecznym Elblągu*. Autor odtwarza uroczyste poczęstunki i wystawne uczty organizowane przez członków rady miasta Elbląga na początku XV stulecia. Na podstawie zapisów z księgi rachunkowej Starego Miasta Elbląga z lat 1404–1414 przybliży ich okoliczności, podaje wydatki ponoszone w związku z ich przygotowaniem i koszty poszczególnych, nabywanych produktów żywnościowych.

Odtworzeniu jadłospisu dawnych mieszczan na podstawie pozyskanych archeologicznie szczątków zwierzęcych i roślinnych poświęcono dwa kolejne artykuły. Na podstawie resztek ssaków, ptaków i ryb znalezionych w trakcie badań wykopaliskowych na Starym Mieście w Elblągu Jerzy Gawlikowski i Jerzy Stępień, *Struktura spożycia mięsa w Elblągu w świetle materiałów archeozoologicznych*, określili, które gatunki zwierząt i w jakich ilościach spożywali niegdyś elblążanie. Autorzy prezentują wyniki dla trzech okresów w dziejach miasta — średniowiecza (XIII w.), późnego średniowiecza (XIV–XV w.) i nowożytności (XVI–XIX w.), na tle materiałów kostnych z wybranych stanowisk w Polsce.

Monika Badura, Małgorzata Latałowa, Joanna Jarosińska i Joanna Świąta, *Rośliny użytkowe w średniowiecznych i nowożytnych materiałach archeobotanicznych z miast północnej Polski (Kołobrzeg, Gdańsk, Elbląg)*, określiły gatunki oraz przeznaczenie roślin stosowanych w gospodarstwach domowych od XIII wieku po czasy nowożytne, zidentyfikowanych wśród znalezisk archeobotanicznych na terenie Elbląga, Gdańska i Kołobrzegu. Omawiane rośliny zaprezentowane zostały w sześciu grupach, z podziałem na: mączne (zboża i ryż); przyprawy i warzywa; drzewa i krzewy owocowe; rośliny oleiste, przemysłowe i inne uprawne; rośliny dzikie o jadalnych orzechach i mięsistych owocach; inne rośliny zbierane ze stanu dzikiego o różnym zastosowaniu.

Odtworzenia środowiska naturalnego w dobie późnego średniowiecza (w XIII i XIV wieku), na podstawie pozostałości rozmaitych gatunków roślin rosnących dziko wśród upraw zbóż, na łąkach, pastwiskach, w rejonach bagiennych, w lasach, na ich skrajach i na wrzosowiskach, istniejących niegdyś na obszarze Elbląga oraz w jego okolicy, podjęła się Joanna Jarosińska w artykule *Szczałki roślin dziko rosnących w materiałach archeobotanicznych z Elbląga jako źródło wiedzy na temat warunków przyrodniczych i gospodarki w okresie od XIII do XIV wieku*.

Rozmaite kategorie rzeczy używanych przez dawnych mieszczan, znalezione w trakcie badań archeologicznych, pojedyncze lub całe zespoły, wykonane z różnych surowców, związane z różnymi dziedzinami ludzkiego życia, omawiają autorzy artykułów w ostatniej części publikacji — „Źródła archeologiczne”<sup>3</sup>. Naczynia gliniane i szklane, powszechne, codziennego użytku oraz okazjonalne i drogocenne, będące w posiadaniu dawnych mieszczan, są tematem kilku artykułów.

W jednym z nich Andrzej Hunicz rozważa *Niektóre aspekty badań ceramiki lubelskiej z XII–XIII wieku*. Podstawę badań Autora stanowią fragmenty naczyń glinianych z późniejszej fazy wczesnego średniowiecza znalezione przy północnym skrzydle zamku w Lublinie. Ich cechy morfologiczne i technologiczne porównane zostały z wyrobami garncarskimi od XII do początku XIV w. z wybranych stanowisk. Dokonane zestawienie umożliwiło badaczowi wskazanie podobieństwa naczyń lubelskich i znalezionych w zachodniej części Wyżyny Lubelskiej z ceramiką z Sandomierza i Krakowa.

Marian Rębkowski analizuje *Nowe znaleziska średniowiecznej kamionki waldenburskiej w północnej Polsce*, tj. dzbany kamionkowe ozdobione w większości przedstawieniem twarzy brodatego mężczyzny, wyprodukowane w warsztatach saskiego Waldenbura, odkryte w ostatnich latach na terenie miast lokacyjnych Elbląga, Gdańska i Kołobrzegu oraz na zamku w Darłowie, datowane na XV wiek. Charakteryzując naczynia waldenburskie, Autor podkreśla cechy różniące je od kamionki z nadreńskiego Sieburga. Porusza także kwestie dróg importu wyrobów kamionkowych na obszar Polski północnej.

<sup>3</sup> W części tej znalazły się również artykuły: A. Caune, *Archäologische Zeugnisse von der Bearbeitung des Glases in Riga — im 13. und 14. Jahrhundert*; E. Choińska-Bochdan, *Ceramiczny konik z Gniewu nad Wisłą — przedmiot zabaw czy magii?*; A. Kola, G. Wilke, *Podwodna lokalizacja mostu przy wczesnośredniowiecznym grodzisku w Nęmie, woj. zachodniopomorskie*; J. Michniewicz, *Struktura i skład chemiczny próbki dzwonu z placu Nowy Targ we Wrocławiu*; T. Poklewski-Kozieł, *Drewniana figurka tęczyanki z XV wieku ze zbiorów śp. inż. Antoniego Kleina*.

Odkrycie na przedpolu grodziska wczesnośredniowiecznego w Mietlicy fragmentu szesnastowiecznego brzuśca naczynia wypalonego w atmosferze redukcyjnej i zdobionego inskrypcją majuskułową, jest tematem artykułu Bożeny i Wojciecha Dzieduszyckich, *Znalezisko ceramiki tzw. husyckiej z Mietlicy, gm. Kruszwica, woj. kujawsko-pomorskie*. Zabytek ten wraz z kilkudziesięcioma innymi ułamkami wyrobów z ornamentem fryzy z odcisniętymi literami, znanymi z terenu Kujaw, stanowi dla badaczy punkt wyjścia dla rozważań nad przemianami religijno-społecznymi zachodzącymi na tym terenie w XVI stuleciu.

Zabytkom archeologicznym sporadycznie notowanym na ziemiach polskich — wyrobom hut weneckich lub pracowni zlokalizowanych w różnych krajach europejskich produkujących szkło w stylu weneckim, poświęcony jest artykuł Andrzeja Gołębiewskiego pt. *Szkła w stylu weneckim w nowożytnym materiale archeologicznym*. Autor wyjaśnia niejednoznaczność tytułu. Na przykładzie znalezisk elbląskich datowanych na XVI i XVII stulecie dokonuje podziału typologicznego i charakterystyki wyróżnionych grup wyrobów (szkalanic, kielichów, dzbana i kufla).

W artykule Jerzego Olczaka, *Nowożytny Kuttrolf z Gniewu, woj. pomorskie*, mowa jest z kolei o siedemnastowiecznej butelce o specyficznej konstrukcji, określanej także mianem naczynia żartobliwego, znalezionej podczas badań archeologicznych w Gniewie. Oprócz szczegółowego opisu znaleziska, Autor wymienia znane formy tych wyrobów, wyjaśnia etymologię ich nazewnictwa i technikę wykonania.

Pozostałości po siedemnastu jedwabnych tekstyliach używanych w XIII–XV/XVI wieku przez elblążan omawia Jerzy Maik w artykule *Średniowieczne jedwabie z wykopalisk w Elblągu*. Te cenne importy z Zachodniej Europy to tkaniny, galony, plecione sznurówki i sznurki. Na podstawie lokalizacji znalezisk i zapisek źródłowych Autor odtwarza grono ich potencjalnych nabywców. Określa także znaczenie zbioru wśród europejskich i polskich materiałów archeologicznych.

Innym rodzajem znalezisk, przedmiotami służącymi utrzymaniu higieny osobistej, są grzebienie. Mirosław Marcinkowski, *Średniowieczne grzebienie odkryte na Starym Mieście w Elblągu*, zaprezentował ich zróżnicowanie typologiczne z podziałem na grzebienie tkackie i toaletowe. Zasygnalizował ponadto możliwości wnioskowania na podstawie chronologii i rozmieszczenia tej kategorii zabytków w obrębie dawnego miasta.

Grażyna Nawrońska w tekście zatytułowanym *Dokąd pielgrzymowali elblążanie w średniowieczu? Znaki pielgrzymie świadectwem pobożnych wędrowek*, analizuje elbląskie znaleziska czterech znaków pielgrzymich oraz dwóch przedmiotów, które przypuszczalnie również pełniły taką funkcję, datowanych od drugiej połowy XIV do pierwszej połowy XV wieku. Autorka dokonuje identyfikacji sanktuariów, z których pochodzą znaki, na tle rozważań o przyczynach i kierunkach podejmowanych wówczas peregrynacji.

Istotnym i nieodłącznym elementem ludzkiego życia była i jest muzyka. Dwa instrumenty muzyczne, spośród sześciu wydobytych dotychczas w trakcie badań Starego Miasta w Elblągu, przedstawia Dorota Popławska w artykule *Flet prosty i fujarka: nowe odkrycia archeomuzykologii Elbląga*. Pierwszy z nich to wyjątkowo rzadkie znalezisko w skali europejskiej, instrument profesjonalny, datowany na koniec XV lub początek XVI wieku. Chronologię piszczałki określono natomiast na połowę XV stulecia. Autorka szczegółowo opisuje zabytki, z odwołaniem do analogii, oraz wskazuje cechy konstrukcyjne umożliwiające grę na instrumentach. Informacje o flecie uzupełniają ponadto dane o terminologii i ikonografii przedmiotu.

Pozostałością po wyposażeniu dawnych wnętrz — po stojących w nich piecach, są kafle. Znaleziskom kafli płytowych i analizie przedstawień na ich licach poświęcili swoje artykuły Barbara Pospieszna, *Kafle piecowe z wieży przy kaplicy św. Wawrzyńca w Malborku*, i Roman Kamiński, *Gotyckie kafle z zamku w Golczewie, woj. zachodniopomorskie*. W pierwszym z nich badaczka opisuje fragmenty kafli zdobionych motywami kwiatowymi i wizerunkami jeźdźców,

odkryte wewnątrz jednej z wież flankujących wjazd na Przedzamcze Północne Zamku Malborskiego. B. Pospieszna przywołuje analogie dla motywów i barw dekoracji zastosowanych na omawianych kaflach. Odnalezienie pierwowzorów ornamentów w wyrobach innych rzemiosł oraz w grafikach z epoki umożliwia jej uściślenie datowania kafli, na drugą tercję XVII w.

Roman Kamiński prezentuje natomiast zbiór fragmentów kafli gotyckich pochodzących z pieca, który prawdopodobnie ogrzewał wnętrze budynku tzw. rycerskiego, z drugiego założenia zamkowego w Golczewie. Omawiane zabytki to kafle płytowe z przedstawieniami godła oraz kafle niszowe z ażurowymi wersjami tych ornamentów, a także motywami herbowymi, korony, maswerku, figury kobiecej, jak również elementy zwieńczenia. Badacz dokonuje rekonstrukcji wyglądu zestawionego z nich pieca. Przeprowadzona analiza elementów dekoracyjnych na kaflach umożliwia mu określenie czasu wzniesienia domu rycerskiego, a zatem i powstania pieca — na koniec XIV wieku.

O kontaktach handlowych i podróżach ludzi żyjących u schyłku średniowiecza świadczą m.in. zabytki szkutnicze oraz znaki towarowe. Pierwszej z wymienionych kategorii zabytków poświęcony jest artykuł Jerzego Litwina, *Ze studiów nad średniowiecznym szkutnictwem Gdańska i Elbląga*. Autor określa, na podstawie przytoczonych znalezisk oraz przedstawień ikonograficznych, w jakim czasie używano kog na ziemiach polskich i w innych krajach europejskich. Przybliży wygląd i cechy konstrukcyjne tych statków. Skupia także uwagę na metodzie uszczelniania mchem poszycia kadłuba tej jednostki pływającej.

Okoliczności i miejsce znalezienia oraz kwestię datowania ołowianej plomby towarowej z herbem Amsterdamu na awersie oraz przedstawieniem kogi na rewersie, prezentuje natomiast Edward Krause, *Późnośredniowieczna plomba towarowa Amsterdamu odkryta w Poznaniu na Starym Rynku nr 48*.

Cezary Buśko, *Dzwon z Nowego Targu świadectwem pobytu Tatarów we Wrocławiu?*<sup>4</sup> przedstawia mongolski grot strzały oraz fragment brązowego dzwonu (sygnaturki) pochodzący przypuszczalnie z wrocławskiego kościoła dominikańskiego św. Wojciecha lub franciszkańskiego św. Jakuba. Stanowią one, wraz odsłoniętymi nawarstwieniami archeologicznymi zawierającymi pozostałości konstrukcji drewnianych datowanych dendrochronologicznie, materialne dowody na przemarsz wojsk mongolskich przez Wrocław w 1241 roku.

Tematyka części artykułów koncentruje się wokół kwestii współczesnych wytycznych urzędów konserwatorskich dotyczących wybranych obiektów zabytkowych i znalezisk archeologicznych, a także sposobów stosowanych obecnie w zakresie ich konserwacji i wyników, jakie one przynoszą<sup>5</sup>.

Znalazł się tu m.in. artykuł Ireny Jagielskiej i Ireny Rodzik, *Konserwacja zabytków drewnianych z badań wykopaliskowych w Elblągu*, dotyczący metodyki badań konserwatorskich wyrobów drewnianych pochodzących z tamtejszego Starego Miasta. W innym, zatytułowanym *Zastosowanie dendrochronologii w badaniach Starego Miasta w Elblągu*, Tomasz Ważny omawia rozwój dendrochronologii w Polsce i znaczący tu wkład prac archeologicznych w Elblągu. Autor podkreśla, że dzięki dużej liczbie pozyskanych próbek wypracowano podstawy tej dziedziny

<sup>4</sup> Uzupełnieniem tego artykułu jest: J. Michniewicz, op. cit., por. przyp. 3.

<sup>5</sup> W tym nie omówione tutaj: A. Billert, *Perspektywy ochrony dóbr kultury w XXI wieku*; D. Bingen, *Wiederaufbau eines historischen Zentrums im Zeichen einer deutsch-polnischen Initiative soll Elbings Altstadt neu errichtet werden*; W. Długocki, *W sprawie datacji krzyża relikwiarzowego z Kończewic*; A. Gołębniak, *Zdefinicją czy bez, czyli rzecz o warstwach i ich znaczeniu*; J. Gromnicki, *Kilka uwag o badaniach nad nowożytnością w Polsce (1972–1995)*; M. Kochanowski, *Quod hodie non est, cras edito o potrzebie dalszych badań nad średniowiecznym Stargardem Gdańskim*; A. Kola, *W sprawie kompozycji barokowego ogrodu klasztoru Cystersów w Jędrzejowie*; M. Lubocka-Hoffman, *Tadeusz, archeologia i Stare Miasto w Elblągu*; J. Nekanda-Trepka, *Późnogotycki i renesansowy dwór rycerski w Korytowie. Próba rekonstrukcji na podstawie badań architektoniczno-archeologicznych*; Z. Skrok, *Rzecz — napomnienie losu*.

nauki, rozszerzono jej możliwości poznawcze oraz wprowadzono ją do praktyki badań archeologicznych i historycznych. Obecnie uzyskuje się nie tylko dane o wieku drewna, ale także o miejscu jego pochodzenia i o eksploatacji zasobów leśnych w przeszłości.

Z punktu widzenia rangi odkryć oraz ich znaczenia dla rozwoju polskiej archeologii, warto na zakończenie odnotować artykuł Włodzimierza Peli, *W drodze ku współczesności — badania archeologiczno-architektoniczne obiektów z XVIII–XX wieku w Warszawie*<sup>6</sup>. Autor przedstawia problematykę, charakter, zasięg i najważniejsze wyniki badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych w stolicy nad obiektami z okresu nowożytnego i współczesnymi. Wymienia prace podejmowane już od końca lat czterdziestych ubiegłego stulecia, poprzedzające odbudowę Starego i Nowego Miasta oraz Zamku Królewskiego aż do badań podjętych w ostatnim dziesięcioleciu, wyprzedzających inwestycje budowlane m.in. na zamkowym Tarasie Wschodnim, na placu Teatralnym, placu Krasińskich, na obszarze Koszar Artylerii Koronnej.

Wartość omawianej publikacji polega na wieloaspektowości ujęcia tytułowego tematu przez przedstawicieli różnych dyscyplin. Zaprezentowane przez badaczy średniowiecza i epoki nowożytnej rozmaite poglądy, ustalenia i metody, bez wątpienia zagwarantują omawianej książce poczesne miejsce w polskiej nauce.

Na uznanie zasługuje trud grona redaktorów, za niezwykle staranne opracowanie tekstów, także ich formy graficznej i zamieszczonych materiałów ilustracyjnych.

Wszystkie artykuły autorów polskich mają streszczenia niemieckie, zaś obcojęzyczne — polskie.

M. i W. Bis

---

<sup>6</sup> Także artykuły dotyczące obiektów architektonicznych w XVIII w.: ks. M. Józefczyk, *Kaplice i krypty grzebalne w kościele św. Mikołaja w Elblągu*, J. Pilch, „*Dom bez kantów*” przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie.